

5.

„MORAAL [EN] AESTHETICA.”

AFWEERING VAN GRIEVEN,

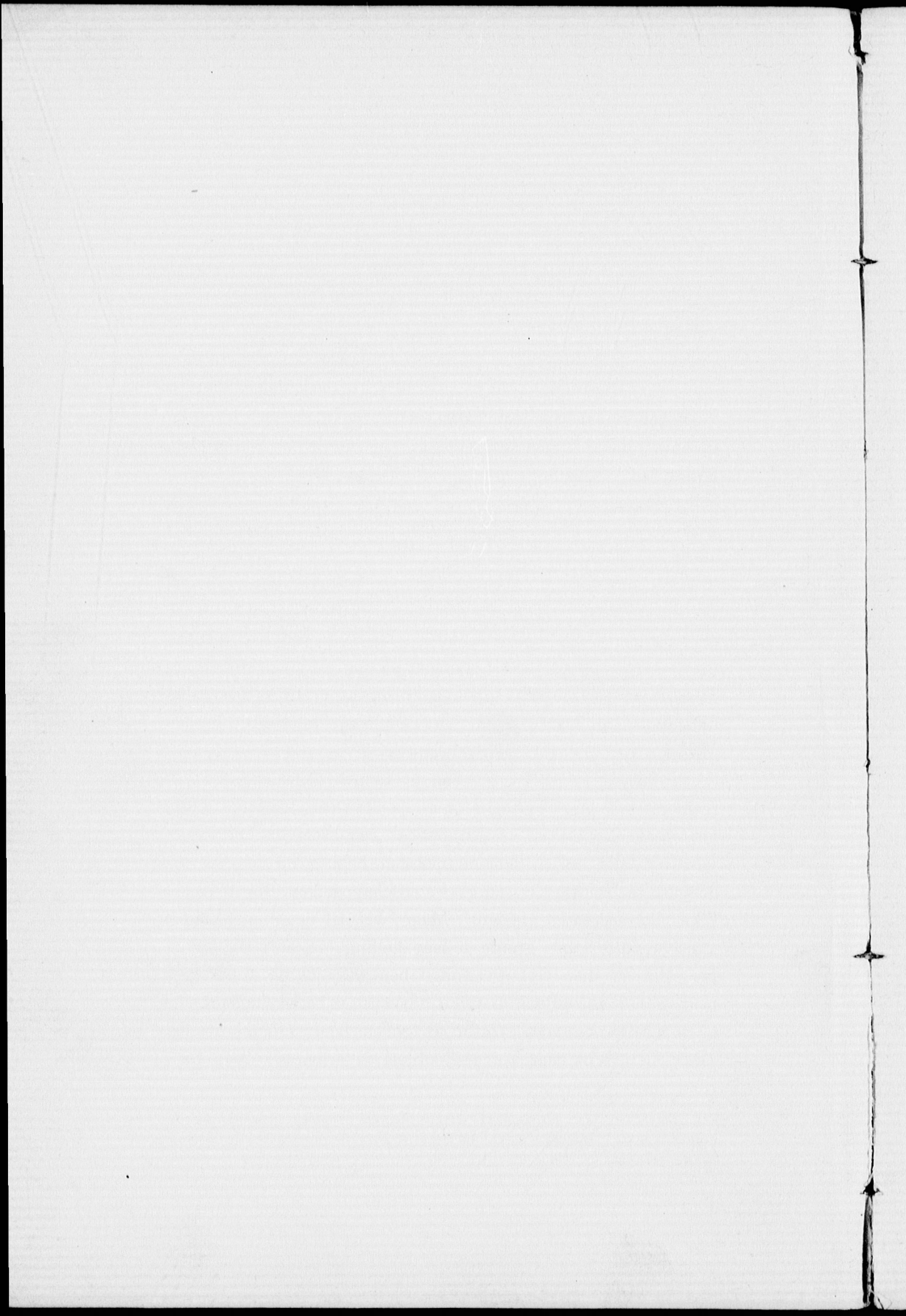
DOOR

J. A. ALBERDINGK THIJM.

Bibliotheek
MINDERBROEDERS
WEERT.

AMSTERDAM,
C. L. VAN LANGENHUYSEN,
1882.

Fais ce que dois;
Adviennne que pourra,

Ik heb nu veertig jaar, met veel geweten en met al de inspanning die mij mogelijk was, op het gebied van Godsdienst, Kunst en Vaderland, de zaak verdedigd, die ik voorsta. Ik heb menigen strijd gestreden en heb veel doorworsteld van de miskennis en mishandeling, die ons door den Heiligsten mond voorspeld is.¹

De oude soldaat had onlangs pas op zijn mouwslip den degen afgeveegd, waarmede hij in de zaak "Kollewijn"² een niet ongelukkig stoot had toegebracht, hij ging met gebogen hoofde wegens onverwachte familierouw, — toen door twee dagbladen, die bekend staan als vertegenwoordigers der katholieke belangen, een aanval op hem beproefd werd, dien hij gemeend heeft niet geheel onbeantwoord te mogen laten.³

Na dat ik mijn twijfel had te kennen gegeven, of mijne rechters wel goed beslagen ten ijs kwamen, is men onder het opschrift "Moraal of Aesthetica" een drietal artikelen gaan schrijven, die het voorkomen moesten hebben op degelijk onderzoek te berusten en langs wetenschappelijken weg tot redelijke uitkomsten te leiden. Maar, helaas! den nadenkenden lezer wachtte eene groote te-leur-stelling, en ik moet herhalen, dat ik diep verontwaardigd ben wegens de onbevoegdheid mijner aanvallers. Een klein bewijs: ik betwist iemant, die de tooneelwerken van Victor Hugo en Alex. Dumas fils niet KENT, het recht daarover een oordeel te vellen. Ik toon aan,

1 Matth. V, 11, Marc. XIII, 13. 2 Gebruik van aanstootelijke schoolboeken. 3 Zie *Tijd* van 10, 11, 29 Nov., 2, 3, 5 Dec., *Maasbode* van 27 Nov. *Amstelbode* van 19 Nov.

dat men de beide schrijvers met elkaar verward heeft; daar men, van Hugo sprekende, de door hem geschilderde wereld aanduidt met bewoordingen, die alleen bij moderne stukken te pas kunnen komen. Mijn bestrijder tracht daarna ¹ aannemelijk te maken, dat hij met de veroordeelde literatuur zich wél bekend had gemaakt; maar bijv., van een "gemeenen struik-roover" als den *Hernani* der XVIe Eeuw sprekende, dezen tot de "lichtzinnige Parijsche wereld" van onzen tijd oneigenlijk betrokken had, maar dat dit geschiedde, dewijl *Hernanies* geliefde, die ook door twee andere personen bemind wordt, aan hem de voorkeur geeft "omdat zij het rooversleven zoo aantrekkelijk vindt" en derhalve "veeleer tot de *demi-monde* dan tot de klasse der eerlijke burgers" behoort.

Ik heb op deze rechtvaardiging van het spreken over Hugo als of men Dumas vóorhad, alleen te antwoorden, dat mijn bestrijder het drama niet gelezen heeft; anders zou hij weten, dat *Hernani* een Hertog en Grande van Spanje is, die uit politieke oogmerken de rol van bandiet aanvaard heeft en het land verontrust. ² Hoe ook *Doña Sol* bij mogelijkheid vergeleken kan worden met een persoon uit die klasse, welke Dumas fils het eerst met den sprekenden naam van *demi-monde* aangeduid heeft, blijft mij volkomen duister. Maar wat zeg ik? *Doña Sol*? Neen, de schrijver zegt: "een Donna als Josefa Duarte" ³ N.B. de oude *duègne*! en fingeert dat *Karel V*, *Don Ruy Gomez* en *Hernani* op deze verliefd zijn!.. Zoo goed heeft hij 't stuk gelezen: Een Edelman van zeer hooge geboorte, die, balling, zich vermomt als bandiet, wordt door den kritikus voor een echten bandiet aangezien; daarop bazeert hij de uitspraak, dat die Spaansche Grande tot den *demi-monde* behoort;

¹ *Tijd*, 29 Nov.

² Dieu, qui donne le sceptre et qui te le donna,
M'a fait duc de Segorbe et duc de Cardona,
Marquis de Monroy, comte Albatera, vicomte
De Gor, seigneur de lieux donc j'ignore le compte.
Je suis Jean d'Aragon, grand-maitre d'Avis...
Donc le ciel m'a fait duc et l'exil montagnard.

³ *Tijd* van 29 Nov., kol. 3.

hij ziet later in, dat daartoe zelfs een bandiet van de XVIe Eeuw niet te rekenen is; maar toch wél zijne geliefde, die “het rooversleven zoo aantrekkelijk vindt”. Intusschen moet die geliefde dan in het stuk worden aangewezen; — daarop vergist de kritikus zich ander-maal, en neemt de *duègne* voor de jonge Dame!.. Wat zegt men van zulk eene consciëntiëuze pen?

Men zal andwoorden: de Heeren kennen zeker geen Fransch... *mais que, diable, vont-ils donc faire dans cette galère?*

Het zoû te veel tijd nemen, punt voor punt, na te gaan, uit welke onderdeelen van hun betoog al bewijzen te halen zijn, dat mijne bestrijders de stof, die zij behandelen, niet meester zijn, dingen veroordeelen, die niemand verdedigt, en met groote woorden, zonder eenige ontleding van de betwiste punten, trachten mijne denk- en handelwijze buiten discussie te stellen.

Een paar kleinigheden tot proef.

Er wordt gezegd, dat Rudolph Gottschall de leer verkondigt: “hoe zedelozer, hoe voortreffelijker”¹ en dat een kunstenaar in zijn schilderingen gerust zonder eenige te-rug-houding te werk mag gaan.

De aanduiding en veroordeeling dezer schandelijke theorie is de grondslag van het boven aangeduide drietal artikelen, waarin hevig wordt losgetrokken tegen sommige beoordeelingen, door mij over enkele tooneelverschijnsels geleverd en ook tegen de ingenomenheid, waarmeê ik het 8^e tooneel van het IVe Bedrijf van “Daniel Rochat” vertaald heb. Dat is ten uiterste onbillijk. Ik ben de eerste om de leer van Gottschall (aangenomen dat de aanhalingen juist zijn) met al de kracht, die in mij is, te veroordeelen.

Men doorloope mijn “Spektator”, de “Kunstkronijk”, het Haarlemsche “Zondagsblad”, mijne “Dietsche Warande”, den “Amsterdammer” — al de organen, waarin ik, van 1842 af, mij over aesthetiek in 't algemeen en dramatiek in het bijzonder heb uitgelaten — en men zal zien, wat, in vraagstukken van zedelijkheid, mijne diepste overtuiging is.

¹ *Tijd* van 2 Dec.

Of is 't niet pas van gisteren — mijn impopulair maar nadrukkelijk verzet tegen Makart? Ik heb mij niet ontzien de gunst mijner liefste kunstgenoten op het spel te zetten, toen ik *l'honnêteté* in de uitvoering van "Warenar" heb voorgestaan. Wat is mijn oordeel over *Lilith* geweest? Drie recente protesten, op het gebied van schilderkunst, dramatiek en te lezen dichtwerk!

't Stuit me — mij op dergelijke punten te moeten verdedigen: maar de verdachtmaking is zoo geschikt de goedgelovige lezers te misleiden, dat ik het niet overtollig gerekend heb, er tegen op te komen.

Men heeft den moed gehad mij een grief te maken van het vertalen van een fragment uit "Daniel Rochat", op grond, dat het een "nachtelijke scène" is en dat daarin de hoofdpersoon onverwacht binnentreedt om (gelijk men het kiesch heeft uitgedrukt) "van zijn rechten als echtgenoot gebruik te maken". Bij het verzet der jonge vrouw, die zich niet getrouwd rekent, ontstaat er, zegt de kritikus, een "woorden- en deels ook gebarenstrijd".... Ik kan niet uitdrukken, hoe diep deze gemeene insinuatie mij geërgerd heeft! Ik beroep mij op al de genen, die de edele schepping van Sardou hebben zien vertoonen, om te getuigen: of zij iets hebben waargenomen van hetgeen hier door den beschuldiger gezegd wordt. Diep roerend is het geheele tooneel, en met verontwaardiging keer ik van den genialen auteur (wien wij grooten dank verschuldigd zijn — al ware 't maar om zijne heldhaftige bestrijding der toereikendheid van het burgerlijk huwelijk en der echtscheiding — in zijn *Divorçons*) den blaam af hier iets ook maar onvoegzaams — veel minder onzedelijks — ten tooneele te hebben gebracht!

Staat het dan maar vrij — mids men zekere tribune beklimme, er zonder onderzoek, zonder studie, zonder onderscheiding op toe te vonnissen, en allerlei dingen te zeggen, die volkomen onwaar zijn? Mag men daar maar de meest vlekkeloze namen aan opofferen, en het krediet van de partij, die men dient, meê in gevaar brengen?

Nog een paar kleinigheden, en dan sluit ik met de behandeling van een beginsel.

Mij wordt een grief gemaakt van mijne uitspraak: "de operette is een goed en mooi kunstgenre"¹. Op welken grond veroordeelt men die uitspraak? Niet op grond van een onderzoek, ingesteld naar het wezen en de historie der "operette"; maar op grond van eene definitie, die men zélf uit zijn mouw schudt. Mijn aesthetikus verklaart: "de operette bedoelt door tekst *scabreuse* toestanden, onzedige kostumes, losse en luchtige dansen en muziek niets anders dan de sensueele verwildering der toeschouwers". De schrijver ziet echter voorbij, dat wil men, uit de vergelijking van het door hem en door mij gezegde, besluiten, dat mijne uitspraak niet deugt, hij dan, in de eerste plaats, te bewijzen heeft, dat wat hij zegt tot het WEZEN DER OPERETTE behoort. En dan vraag ik: zijn bijv. "Monsieur Choufleury restera chez lui" (dat al vast minder immoreel is dan Rossinies meesterstuk "Il barbiere", door niemant ooit aangeklaagd), of "les deux Aveugles", of "la Mère du compagnonnage" geen operetten? en past daarop wat de schrijver zegt? Als ik beweer: de roman, de novelle is een goed en mooi *genre*, — wil dat zeggen, dat ik Pigault Lebrun en Boccaccio voor mijne rekening neem? — Laat iemant toch niet over aesthetiek spreken, die het essentiele van het accidenteele niet weet te onderscheiden, en die niet begrijpt, of voorwendt niet te begrijpen, dat de goedkeuring van een *genre* nog niet insluit de goedkeuring van al zijn produkten.

Dat ik in deze laatste niet meêga, moge voor 't overige blijken uit mijne veroordeeling van de "Duchesse de Gérolstein" — al insinueert mijn kritikus, dat ik dit, volgens zijne opvatting², even onzedelijke als onzinnige stuk zoû voor-

¹ *Tijd*, 3 Dec.

² Ik zeg: "volgens de opvatting van mijn bestrijder": indien namelijk ook deze opérette bedoelen zoû, wat hij als algemeen kenmerk aangeeft. Félix Jahyer toch, die even-min als ik een voorstander is der *opérette*, "telle que l'ont acclamée mes contemporains", is van meening, dat Henri Meilhac en Ludovic Halévy in het libretto gegeven hebben "une très intelligente cri-

staan ¹. Ik veroordeel het! hoort ge? — de muziek moge zoo verdienstelijk wezen als zij wil.

Op dergelijke wijze vergrijpt hij zich ook aan de denkbeelden, door mij ontwikkeld, bij gelegenheid der vertooning van eene voor het tooneel bewerkte *Nana*. Ik heb toen de theoretische bedenkingen uit-een-gezet, die er zijn in te brengen tegen de dramatische vertooning van een roman. Al wat ik bij die gelegenheid, in 't algemeen sprekende, van de waardigheid van het kunstwerk heb laten gelden, en daarbij van Zolaas schildertalent, verbindt mijn rechter aan Zolaas "morsigheden", en roept NB. den Heer F. van der Goes tegen mij in, als of die het tooneelstuk, om het indecente (dat er uit verdwenen was!) en niet om het kleurloze had veroordeeld! ² Als ik elders eene aktrice prijs, die over min of meer *leste* passadjes in eenig werk heenglijdt, dan roept de man triomfantelijk uit: "Zoo! dan is er toch wat te verbloemen!" ³ Wat moet men aanvangen met een spin, die aldus de honigbij in het ongelijk stelt?

Het groote verschil tusschen mijne bestrijders en mij is, dat zij alles over één kam scheren; dat zij (gelukkig geen leden van maatschappelijke rechtbanken!) zeggen: "die man heeft gestolen — welnu, dan is hij ook een dronkaart, een

tique des mœurs contemporaines". Het is er in te vinden. Zoo ziet eene diepere opvatting in den "Don Quijote" geene bespotting van het dolende-Ridderwezen, maar eene bespotting der genen, die de edele kern van dat verschijnsel miskennen. De auteurs der "Grande-Duchesse" hebben dus aan het lichtzinnige publiek onzer dagen een spiegel ter beschaming willen voorhouden. Maar dat heeft het publiek nooit begrepen; het heeft den "sabre de mon père" belachelijk gevonden: en daarom veroordeel ik de "Grande-Duchesse". Verg. *Collection de Paris-Théâtre*, 3e Année, 1875-76, N° CLIII.

¹ Wat heeft hij anders noodig, na dat hij zich *lestement* het aanhalen van een koepletten uit de "Duchesse" veroorloofd heeft (*Tijd* 29 Nov. 3e kol.), op te merken, dat "de *Grande Duchesse* eene platte caricature is van Catharina II." Wij misprizen niet, dat iemand een weinig met zijne belezenheid pronke en het publiek van de schatten zijner boekverzameling doe genieten, — maar die liefhebberij heeft toch hare grenzen, en mag niet worden dienstbaar gemaakt aan het verspreiden van lasterlijke praatjens. Zou er ook zoo veel aan misdaan zijn, dat men eene karikatuur van Catharina II geleverd had?

² *Tijd* v. 5 Dec.

³ *Tijd* v. 3 Dec.

moordenaar en een echtbreker. Een dief deugt niet; dronkaards enz. deugen óók niet: derhalve is een dief *per se* al wat we daar aanduiden!" En om deze redeneering en dat bedrijf goed te maken, durft men zelfs te kennen geven, dat de Heer van den onrechtvaardigen Rentmeester eigenlijk verkeerd heeft gedaan, met de voorzichtigheid van den trouwelozen dienaar te "prijzen" ¹; terwijl dan ook uit het Evangelie volstrekt niet blijkt, dat de H. Geest dien Heer bijstemt: want dat uit de tegenstelling van den Zaligmaker, die zegt, zoo spreekt die Heer, "en IK, tot u zeg IK" behoort afgeleid te worden, dat die Rentmeester ook voor zijne voorzichtigheid geen lof had verdiend, om dat hij zich aan de rechtvaardigheid zoo erg vergrepen had.

Als de kritikus dit niet met zijne opmerking bedoelt (welke, behelste zij waarheid, natuurlijk het derde van vergelijking geheel zoû doen te-loor-gaan) — waartoe haar dan gemaakt?

Morgen zullen de Heeren zeker optreden, met den wenk, dat het zoo populaire geval van het eerste Recht van Salomo uit het Oude Verbond ² eigenlijk nooit aan het volk moest worden voorgehouden: want de tedere moeder, die liever haar kind wil afstaan dan het te zien sterven, is een vrouw van slecht levensgedrag; en men heeft van de katholieke dagbladtribune gezegd, dat de fransche dichters grovelijk misdoen, met het mogelijk te achten, dat een gevallen vrouw een teêrhartige moeder zoû zijn ³. Rafaël, Rubens en Quellinus moeten noodzakelijk in den ban gedaan worden, om dat zij het Recht van Salomo in beeld hebben gebracht en twee vrouwen opgevoerd, die geen recht verdienden: personen, die op één punt zedelijk vallen, moeten in alle opzichten aan de haat en verachting der weldenkenden worden overgegeven: voor haar bestaat geen recht. Salomo had zich twee maal moeten bedenken... En wat het door den Zaligmaker met goedheid bejegende vrouwen aan de put betreft, die vijf mannen had gehad en nu

¹ *Tijd*, 5 Dec. k. 2.

² III Kon., III: 16.

³ "Wier binnenste beweecht waren over haren soone", v. 26.

éenen, met wien zij niet getrouwd was ¹. . . . wat zal men daarvan zeggen? — Ik ga niet dieper in die voorbeelden in. Ik zoû, het H. Evangelie vergelijkende met de uitspraken van theaterkritici, die er zich op beroepen, mij te zeer verontwaardigen. Mij walgt van eene onrechtvaardigheid, bekrompenheid en overmoed, die waarlijk alle grenzen te buiten gaat.

Men heeft ook gezegd, dat ik vreemdeling was in de leer der moraal, en mijne „theoretjes” maar achter de bank moest werpen. Dat heeft men gezegd. Doch is dat maar voldoende? Er wordt door die ambassadeurs der Waarheid geen enkele stap gedaan, om te bewijzen, dat de Heilige Zaak ze, met valide brieven, bij het publiek geakkrediteerd heeft. Daar dwalen zoo menschelijk is, moest men het leveren van eenig bewijs, dat men de zaak aan 't rechte eind heeft, geen *luwe* rekenen.

Zeker is het, dat mijne bestrijders een geheel anderen syllabus van zedelijkheidsvoorschriften hebben dan waarin de kataloog der beelden in de galerijen van het Vatikaan harmoniesch op zijn plaats zoû zijn.

„Moraal of Aesthetica?” — Neen, mijne Heeren, Goddank, die vraag behoeft niet te worden gedaan. Mijne leuze is: „Moraal EN Aesthetica”, en geen Aesthetika, geene Schoonheid, dan die met het Ware en met het Goede harmoniëert.

Het is natuurlijk onzinnig, op dien grond, te willen, dat het kwaad niet zoû geschilderd worden: het komt er maar op aan, dat het afschrikke, niet aantrekke, en, als de geheele indruk van het kunstwerk te-weeg-gebracht is, dat die indruk weldoend, verheffend zij.

Nog één enkel woord ten slotte.

Daar zijn twee wegen, waarlangs de zedelijke mensch aan zijne bestemming, om anderen en zich-zelfen zoo veel mogelijk vooruit te brengen, voldoen kan. Wij leven in eene uit allerlei elementen bij-een-gestroomde maatschappij — goede en kwade, schadelijke en heilzame doen zich aan onze waarne-
ming voor.

¹ Joann. IV : 7—18.

Sommige geesten meenen hun plicht hierin gelegen te zijn: dat zij zich zoo veel mogelijk van de slechten, of ook maar gemengde verschijnselen verwijderd houden. Zij willen geene openbare betrekking bekleeden in een land, welks Grondwet de vrijheid van Godsdienst en gelijke gerechtigdheid aller burgers in haar banier heeft geschreven; zij schrijven geen boeken, noch bladen: want de pers is verpest en men mijdt vergiftigde putten. Anderen maken eene willekeurige onderscheiding, en willen wel op katheders gaan staan, maar die moeten dan alleen door geloofsgenoten betreden worden. ('t Is gelukkig, dat Willibrord en Bonifacius er anders over hebben gedacht.) Zij houden geen omgang met andersdenkenden. Zij lezen geen romans — want het *genre* deugt niet: *Fabiola*, de *Camera obscura* en *Conscience* zijn, uit dien hoofde, immoreel. Zij gaan niet naar den schouwburg; ook niet naar *Athalia* en *Gijsbreght van Aemstel*, want er worden dikwijls stukken gespeeld, die niet deugen. Zij gaan alleen naar *Ober-Ammergau*: want al die vertooners zijn brave menschen. Zij hebben dus ook voor Rafaël, die in de *Loggie* van het Vatikaan eene moedernaakte Eva ten-toon-stelt, voor Rubens, den vriend en gemachtigde der vrome Clara Eugenia Isabel, maar die duizend naaktheden heeft geschilderd, zij hebben voor alle kunstenaars de scherpste veroordeeling veil: want de kunst wordt zoo misbruikt.

Deze personen sluiten zich op in hun heilig izolement; en hunne onmaatschappelijkheid is misschien verdedigbaar.

Maar daar zijn er anderen, die het zich minder gemakkelijk maken. Deze vinden zich geplaatst in eene woelige samenleving, in een staatsorganismus waarvan zij *nolens volens* lid zijn, tegenover verschijnselen van kunst en wetenschap, die zonder hun verlof of medewerking in 't leven treden, maar waarop zij invloed kunnen hebben. Deze onttrekken en isoleeren zich niet. Zij worden, onder de Grondwet, die vrijheid van godsdienst voorschrijft, lid van Regeerings-kollegiën, lid van Schoolkommissiën, al zoû de ware theorie van het onderwijs meêbrengeu, dat een positieve godsdienstige grondslag de stabiliteit en vruchtbaarheid van de volksopvoeding waarborgde. Zij be-

moeyen zich met literatuur; bepleiten wat zij voor waar houden, vaak te midden van personen, die geheel andere overtuigingen hebben. Zij, in gezelschap van Vondel, Calderon ¹, Corneille, en Henri de Bornier, bemoeyen zich met tooneelzaken — om dat het wenschelijk schijnt, te doen wat onze hand vindt om te doen en dat men overal zijn zaadkorrel moet aanbrengeu om de balans naar de zijde van Waarheid, Deugd en Schoonheid te doen overslaan.

Tot die arbeiders, tot die getuigenis-gevers reken ik mij gaarne, en zal (met Gods hulp) ondanks de grove miskenning van personen, aan wie ik het geenszins verdiend heb, mij niet van dit standpunt laten afdringen.

7 Dec. 1881.

¹ Ter verruiming van oordeel, hart, en gezichteinder, raad ik mijn bestrijders zeer de lektuur aan van het voortreffelijk werk: *Studiën over Calderon en zijne geschriften* door J. J. PUTMAN, Kanunnik en Deken van Utre. ht. De *D. Warande* zal er eerlang eene analyse van bevatten.

